

їх теоретичними знаннями в галузі біологічних наук [13, арк. 18-21]. Хоча досить часто пришкільні ділянки використовувались не за призначенням, роздавались під індивідуальні городи, заростали бур'янами через відсутність посівного фонду, знярядь праці.

Із прийняттям закону у квітні 1959 року «Про зв'язок школи з життям» та введення, відповідно, виробничого навчання, у вчителів значно побільшало клопоту, адже відтепер їх відправляли у формі наказів, розпоряджень в обов'язковому порядку разом з учнями на практику до промислових підприємств, будівельних і сільськогосподарських об'єктів.

За кожним вчителем закріплювалось 20-30, а то і 35 учнів, за поведінку і виконання робіт, стан здоров'я, харчування та дозвілля яких він ніс відповідальність. Вчителеві гарантувався 4-6 годинний робочий день, вихідні дні та перебування на практиці не більше 15-18 днів. Але реально вчителі разом з дітьми працювали на різних сільськогосподарських роботах по 6-8 годин на день, в нічний час та у вихідні дні теж залишалися зі школярами, не отримуючи ніяких компенсацій за перероблені години [14, арк. 1, 45, 46]. Відтепер вчителі біології також були зобов'язані тримати міцні зв'язки з провідними науково-дослідними закладами країни, створювати гуртки юних натуралістів, що проводили сотні дослідів, результати яких використовувались у польових умовах на ланах колгоспу. Після проведення дослідів на пришкільних ділянках учням доручали вирощувати цю культуру в полі, виділивши для цього 30 га. Результати дослідів аналізувались і зіставлялись, узагальнювались, кращі рекомендувались для посівів на поля [15, с. 57]. Через таку значну завантаженість вчителі не встигали використовувати свою законну відпустку (48 днів), яка протягом року могла бути лише частково компенсована або, в окремих випадках, винагороджена екскурсійною поїздкою до Києва, Одеси, Москви.

Отже, аналіз матеріалів засвідчує, що існуюча система аж ніяк не забезпечувала професійну підготовленість учителя до цілісного виховання учнів та творчого самовдосконалення власної особистості. Учитель не мав вільного часу. Його «зайнятість» не була фактором, який сприяв підвищенню загального рівня його гуманітарної культури. Також соціальне середовище не було сприятливим для виникнення бажання випускників ВУЗів їхати працювати за спеціальністю, особливо на село, адже, незважаючи на щорічне їх чисельне зростання, до кінця 50-их років у сільських школах України гостро стояло питання забезпечення кадрами. Школа швидко поповнювалась за рахунок тимчасових, а іноді й випадкових у педагогіці людей, що поглиблювало її проблеми. Спостерігалась велика плінність учительських кадрів на селі.

На підставі проведеного аналізу можемо із впевненістю констатувати, що праця вчителя у досліджуваній період повинна була бути спрямована насамперед на розвиток і виховання особистості школяра, але в більшості своїй вона залежала від ідеологічної направленості командно-адміністративної системи. Історія вчить, що до школи має прийти вчитель нової формації, який засвоїв би надбання загальної і професійної культури, з послідовним професійно-педагогічним мисленням, вільним від стереотипів минулого та політико-ідеологічного тиску.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Сворак С.Д. Становлення радянської системи освіти в західноукраїнському регіоні України: традиції та проблеми.- К.: Правда Ярославичів, 1998.-44с; 2. Красножон Н. Соціальне становище вчителів загальноосвітньої школи України (1944-1953) // Вісник Київського Національного університету ім. Т.Шевченка. Історія.- К., 2000.- Вип.50.- с.44-47. 3. Романюк І.М. Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ століття.-Вінниця: книга-Вега, 2005.-256с; 4. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф.Р – 4898. – Оп.1. – Спр. 128; 5. ЦДАВО України.- Ф.166.- Оп.15.- Спр.569; 6. Романець Л.М. Соціально-побутові умови освітян Вінниччини в 1944-1958рр. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. Вип. XI.- Серія: Історія.-Вінниця, 2006.- с. 258-231; 7. ЦДАГО України.- Ф.1.- Оп.73.- Спр.680; 8. Горошко С. Жашківщина: Історія в долях учителів і учнів.-Умань, 2004.- 182с.; 9. ЦДАГО України.- Ф.1.- Оп.73.- Спр.504; 10. ЦДАВО.- Ф.Р-5099.- Оп.1.- Спр.88; 11. ЦДАВО.- Ф.Р-5099.- Оп.1.- Спр.75; 12. ЦДАВО.- Ф.Р-5099.- Оп.1.- Спр.29; 13. ЦДАГО України.- Ф.1.- Оп.73.- Спр.673; 14. ЦДАВО.- Ф.Р.- 5098.- Оп.1.- Спр.22; 15. Шафаренко А., Іванисенко В. Освіта Германівки.- Германівка, 2002.-119 с.

І.М. Романюк

ДЕЯКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ НА СЕЛІ В 1950-60-ТІ РР.

Однією із визначальних рис сучасного стану вітчизняної історіографії є перехід від попередньої заідеологізованої й політизованої історичної концепції до нових теоретичних конструкцій, більш адекватних нинішнім уявленням про природу історичних знань. Науковий пошук йде широким історичним полем, передусім обіймаючи радянський період історії. У межах цього етапу розвитку України значний інтерес викликає період початку 1950 – середини 60-х рр. XX століття.

Зазначений період без перебільшення можна вважати одним із найважливіших і найдраматичніших відрізків української радянської історії.

Зростання в незалежній Україні суспільного інтересу до вітчизняної історії та помітна активізація історичних досліджень поставили в ряд першочергових проблему методології науки. Методологія та проблеми, що з нею пов'язані – найскладніші питання у сучасних суспільних науках. Уміння застосувати різні методи та їх комбінації при проведенні наукового дослідження, що пов'язане з правильною постановкою проблеми й вибором відповідних підходів, складає методологію наукового дослідження. Сучасна ситуація галузі історичних досліджень є складною й неоднозначною. Принципове значення має визначення методологічних аспектів аналізованої нами проблеми. У працях, виданих навіть наприкінці 80-х рр., методологічною основою дослідження проголошувалися праці класиків марксизму-ленінізму, партійні документи тощо. Розглядалися концептуально-теоретичні питання, визначалися змістова спрямованість, робилися узагальнення і висновки. Із позицій партійності, класовості формувалися й документальні збірники, в яких концентрувалися матеріали, що відображали стратегію й тактику партії з аграрно-селянського питання. І це було відповідним орієнтиром для дослідників.

Після проголошення незалежності України було висунуто гасла деідеологізації та деполітизації історичної науки. У нинішній час політичні партії домагаються утвердження власних концепцій та доктрин. За ідеологічною та політичною спрямованістю вони не лише різні, а й значною мірою протилежні. Однак більшість дослідників при оцінці соціально-культурних процесів в українському селі, як і при розгляді інших проблем, виходять не з принципів класовості, партійності, а керуються загальнолюдськими принципами, які вимагають неупередженості й достовірності при розкритті проблеми, що поставлена перед дослідником, і впливають із первинних уявлень про об'єкти дослідження.

В останні роки з'явилися праці М.Брайчевського [1], С.Кульчицького [10], В.Михайлюка [11]. З такого погляду заслуговують на увагу підходи дослідження джерел, запропонованих Г. Касьяновим [6], Ю.Ганжуровим [2], І.Колесник [8], [9], І.Романюком [14].

У низці публікацій узагальнено здобутки вітчизняної методології. Аналізу праць українських істориків з аграрних відносин в Україні у другій половині XX століття присвячено працю «Історіографія розвитку аграрних відносин в Україні у другій половині XX століття», в якій проаналізовані опубліковані роботи й дисертації істориків та економістів за 1966-1999 рр. Автори шляхом аналітичного розгляду положень та висновків, що містяться у працях, із урахуванням принципів методу зіставлення виявили позитивні та негативні моменти у висвітленні окремих аспектів проблеми [5].

Аналіз історичних праць, в яких відображені процеси в аграрній сфері у досліджуваній період, міститься у праці «Історіографія, методологія та джерельна база досліджень аграрних відносин в Україні у другій половині XX століття» [4]. На основі принципів історизму аналізуються та оцінюються актуальність, новизна, об'єктивність висвітлення у працях українських істориків, економістів і науковців-аграріїв суспільно-політичних і соціально-культурних процесів в українському селі у другій половині XX ст., зокрема і у 1950-ті – першій половині 60-х рр. Сформульовані дослідниками рекомендації щодо методології та джерельної бази досліджень стану культури українського села розглядуваного періоду. У контексті порушеної нами проблеми привертає увагу збірник «Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології», де вміщено матеріали Всеукраїнського науково-методологічного семінару, який проходив у Києві влітку 2004 р. [15]. У брошурі надруковано доповіді учасників семінару, фахівців-істориків з Києва, Харкова, Львова, Запоріжжя і Москви.

Значний внесок у дослідження даної проблеми внесли російські науковці, теоретики методології історії І.Ковальченко [7], Т. Горобченко [3], Б.Могильницький [12], К.Хвостова та В.Фінн [16] та інші дослідники.

.....
Мета цієї розвідки – виявити основні принципи та підходи українських істориків щодо висвітлення соціально-культурного становища українського селянства 1950-60-х рр.. минулого століття і визначити напрями поглибленого дослідження обраної нами проблеми.

Зупинимось докладніше на доцільності застосування зазначених принципів та підходів дослідження згідно з поставленою метою.

На наш погляд, з огляду на те, що історія людства багатомірна, то й підходи і методи її дослідження не можуть бути однаковими. Відповідно, й система доказів та висновки можуть істотно різнитися. Тому не може бути монополії на істину, однак слід спиратись на світовий історичний досвід.

На сучасному етапі переважає тенденція до комплексного, всебічного дослідження історичних явищ і процесів, до спільного дослідження їх кількома науками, до комбінування (поєднання) їх пізнавальних можливостей. Тільки загальна методологія у поєднанні з міждисциплінарним підходом, який уможливує всебічне висвітлення проблеми та орієнтує дослідників на пошук істини шляхом моделювання в рамках міждисциплінарних досліджень, можуть надати науковій праці характеру завершеного комплексного дослідження.

На думку американського дослідника Марка фон Хагена, саме нестандартні аспекти української історії є швидше не недоліком, а перевагою. Завдячуючи своїй політичній і культурній неординарності, історія України може стати своєрідним науковим полігоном постмодерністських шляхів і підходів [9, с. 136].

Окрім підходів, методологія науки будується на принципах, які вимагають неупередженості й достовірності при розкритті проблеми, що поставлена перед дослідником, і впливають із первинних уявлень про об'єкт дослідження.

Методологічну основу даного дослідження становлять загальнотеоретичні принципи й підходи, використання яких спрямоване на об'єктивне висвітлення подій, фактів і явищ. Усі компоненти історичного дослідження базуються на принципах науковості, історизму, об'єктивності, системності, конкретного аналізу, світоглядного плюралізму.

У світлі визначених окремих методологічних орієнтирів автори у дослідженні обраної теми повинні дотримуватися принципів науковості, історизму та об'єктивності, що в сукупності з відповідними методами складають методологічне підґрунтя дослідження. Вони передбачають розгляд історичних процесів у тому вигляді, в якому вони відбувалися в дійсності, та вимагають їх вивчення шляхом зіставлення фактів на основі наукового підходу, що дозволило розширити знання з досліджуваного питання і найбільш об'єктивно підійти до його оцінки.

Принцип науковості застерігає від описовості, фактографічності, кон'юнктури та заїдеологізованості, передбачає обов'язкову доказовість положень та висновків, спирається на широку джерельну базу.

Вивчення історичної реальності з погляду її виникнення, етапів і механізмів розвитку, становлення та формування сучасного й майбутнього станів забезпечує принцип історизму. Він дає можливість розглядати процеси дійсності в їхньому закономірному історичному розвитку, в тісному зв'язку з конкретно-історичними умовами їхнього існування.

Принцип історизму органічно пов'язаний із законами діалектики і тому він передбачає, по-перше, врахування конкретно-історичної обстановки й характеру досліджуваного періоду історії України. По-друге, дослідження історичних явищ у русі та розвитку (тобто простежити, як те чи інше явище зародилося, які етапи у своєму розвитку пройшло та чим воно стало сьогодні). По-третє, опертя на вітчизняний та світовий історичний досвід і уроки історії.

Принцип історизму вимагає висвітлення минулого в його загально-цивілізаційному контексті, орієнтує автора ґрунтовно з'ясувати соціальні та культурні процеси на селі протягом доволі тривалого історичного періоду. При застосуванні принципу історизму процеси соціальної історії у досліджувані роки автор прагнуватимуть розглянути з відповідною науковою об'єктивністю, уникаючи будь-яких спотворень історичних подій.

Принцип об'єктивності передбачає неупередженість, незалежність від світоглядних та суспільно-політичних орієнтацій, відображення всього спектру ціннісних орієнтацій суспільного ладу та державного устрою. При цьому дослідник має право на обґрунтування власної позиції я. Об'єктивність дослідника полягає не в утриманні від критичних суджень, оцінок, світоглядних і моральних проблем, а в правдивому відображенні палітри суперечностей. Саме об'єктивність забезпечує науковість.

Принцип об'єктивності означає, що, по-перше, у своєму дослідженні автори прагнуватимуть опиратися на всю повноту історичних фактів. По-друге, використовуватимуть весь арсенал історичних джерел. По-третє, використовуватимуть оптимальну кількість конкретних дослідницьких методів, включаючи й ті, що використовуються і в інших науках.

Принцип об'єктивності є ефективним у процесі дослідження природи радянської тоталітарної держави, колгоспно-радгоспної системи господарювання. Він дозволить доволі точно визначити предмет дослідження, його місце серед інших проблем. Тому аграрна політика розглядатиметься як засіб, що мав вирішальний вплив на соціально-економічні й культурні процеси на селі. Використання принципу об'єктивності сприятиме аналізу процесів в українському селі з позицій об'єктивного пізнання дійсності, позбавленого класових, партійних чи інших впливів. Послугування принципом об'єктивності дозволить уникнути в дослідженні упередження, заідеологізованих, політико-заангажованих підходів при дослідженні культурно-освітніх процесів на селі.

Принцип системності орієнтуватиме на розкриття цілісності об'єкта і на вияв багатогранних зв'язків, забезпечуватиме вивчення історичних процесів та їхніх складових як єдиного цілого, як системи. Це дозволить прослідкувати та комплексно розглянути систему господарювання, а також основні аспекти життя на селі.

Важливим методологічним принципом, застосованим у праці, стане принцип розвитку. Ніщо не виникає з нічого. Ніщо в світі не може з'явитися без передумови. Спочатку формується передумова, потім можливість чогось нового, нарешті – при наявності відповідних умов можливість перетворюється на дійсність. Саме з такої позиції потрібно висвітлювати зміни в соціально-культурному становищі на селі в 1950-ті – середині 60-х рр.

Принцип конкретного аналізу визначеного явища в певних умовах є важливим під час об'єктивного вивчення предмета дослідження. Застосування цього принципу виключає висновки, побудовані незалежно від визначення їх взаємозв'язку з тогочасним станом аграрної історичної науки.

Широко потрібно використовувати у дослідженні й принцип світоглядного плюралізму, цінність якого полягає в тому, що на його основі можна врахувати не лише суперечливі погляди на одне і те ж явище в історичному процесі, а й різні уявлення про їхнє походження, суть, перспективи розвитку. З огляду на набутки радянської історіографії враховувалася та обставина, що дослідники, які досліджували проблеми аграрної політики компартії, перебували під впливом радянської дійсності, однак їхні праці заслуговують на увагу, бо містять корисний емпіричний матеріал. Завдяки плюралістичному підходу до пізнання закономірностей історичного розвитку і конкретних явищ у часи хрущовської «відлиги», створюється система знань, в якій відображаються об'єктивні дані про реальну дійсність функціонування колгоспно-радгоспної системами у досліджуваній період.

Перераховані принципи застосовуватимуться в дослідженні завдяки низці теоретичних методів, які переводять їх у площину реальності й роблять їх працюючою теорією.

Поєднання підходів, принципів та методів дасть можливість уникнути при дослідженні суб'єктивних оцінок, що забезпечить наукову достовірність результатів дослідження.

Використання названих вище принципів і методів, поєднання формаційного й цивілізаційного підходів до тлумачення подій і явищ та їх наслідків, застосування новітніх підходів дозволить, на наш погляд, доволі повно проаналізувати соціально-культурні процеси в українському селі у 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ століття та визначити головні закономірності та тенденції розвитку села.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Брайчевський М.Ю. Вступ до історичної науки. – К.: К.М.Академія. 1995. – 123 с.; 2. Ганжуров Ю.С. Кількісні методи в історичних дослідженнях: досвід і деякі питання методики // Український історичний журнал. – 1994. – №4. – С.30-40; 3. Горобченко Т.Ю. Введение в историю. – М.: МГУЛ. 2001. – 56 с.; 4. Історіографія, методологія та джерельна база досліджень аграрних відносин в Україні у другій половині ХХ століття. – К.: Інститут історії України НАН України. 2000. – 135 с.; 5. Історіографія розвитку аграрних відносин в Україні у другій половині ХХ століття /Береншейн Л.Ю., Кульчицький С.В., Михайлюк В.П., Панченко П.П. та інші. –К.: Інститут історії України НАН України, Національний аграрний університет, 1999. – 75 с.; 6. Касьянов Г.В. Націоналізація історії: методологічні та термінологічні проблеми (пост – радянський простір, 1990-ті роки) // Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології: Матеріали Всеукраїнського науково-методологічного семінару (Київ, 17 червня 2004 р.) – К.: Інститут історії України НАН України. 2005. – 107 с.; 7. Ковальченко И.Д. Теоретико-методологические проблемы исторических исследований // Новая и новейшая история. -1995. №1. – С.3-33.; 8. Колесник І.І. Історіографічний дискурс в Україні: реалії та прогнози // Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології:

.....
Матеріали Всеукраїнського науково-методологічного семінару (Київ, 17 червня 2004 р.). – К.: Інститут історії України НАН України. 2005. – С.22-35; 9. Колесник І.І. Традиціоналізм или постмодернізм: апорії української історії // Теоретико-методологіческие проблеми исторического познания. Материалы к международной научной конференции. В.2-х т. / Под ред. В.И.Сидорцова, В.С. Кошелева, Я.С.Яскевич. Т.1. – Минск, БГУ. 2000. – С. 135-137; 10. Кульчицкий С.В. Методологія і методика наукового дослідження. Матеріали до нормативного курсу. – К.: КСУ. -2003. – 32 с.; 11. Михайлюк В.П. Історіографія розвитку аграрних відносин в Україні (70-ті – початок 90-х рр..). –К.6 редакційно-видавнича рада Укрдержагроуніверситету. 1992. -181 с.; 12. Могильницький Б.Г. Историческая альтернативность: методологический аспект // Новая и новейшая история. -1990. – №3. – С.3-18; 13. Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України. Постанова Президії Вищої Атестаційної Комісії України від 15.01.2003 р. №7-05/1 // Бюлетень ВАК України. 2003. – №1. – С.2-5.; 14. Романюк І.М. Методологія вивчення та методика досліджень аграрних відносин в Україні у другій половині ХХ століття // Програма та методичні поради з курсу історії України для студентів неісторичних факультетів (очної та заочної форми навчання). – Вінниця, ВДПУ. 2003. – С.55-62.; 15. Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології: Матеріали Всеукраїнського науково-методологічного семінару (Київ, 17 червня 2004 р.). – К.: Інститут історії України НАН України. 2005. – 107 с.; 16. Хвостова К.В., Фини В.К. Проблемы исторического познания в свете современных междисциплинарных исследований. – М.: РПГУ. 1997. -256 с.